

5. Масанов И. Ф. К истории русского литературного псевдонима / И. Ф. Масанов, Ю. И. Масанов // Сов. библиогр. – 1934. – № 2. – С. 31–42.
6. Масанов Ю. В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок / Юрий Иванович Масанов. – М. : Изд-во Всесоюз. книж. палаты, 1963. – 319 с.
7. Німчук В. Про українську псевдонімію та криптонімію / Василь Німчук // Укр. мова. – 2002. – № 2. – С. 30–58.
8. Реформатский А. А. О собственных именах. Псевдонимы / А. А. Реформатский // Семья и школа. – 1963. – № 6. – С. 43.
9. Суперанская А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Сулова. – М. : Наука, 1981. – 176 с.
10. Суркова Т. И. Псевдонимы как особый тип антропонимов / Т. И. Суркова. – Рязань : Рязан. гос. пед. ин-т, 1977. – С. 91–100.
11. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / Михайло Лукич Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 235 с.
12. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції / Павло Павлович Чучка. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 81–82. – (Наук. зап. Сер. : Філол. науки (мовознавство)).
13. Atkinson F. Dictionary of literary pseudonyms / F. Atkinson. – London : Clive bingley, 1982. – 305 p.
14. Carty T. J. A Dictionary of Literary Pseudonyms in English Language / T. J. Carty. – London, Mansell Publishing Limited, 1995. – 623 p.
15. Morris A. Anonyms and pseudonyms / Adah Morris. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1934. – 22 p.
16. Room A. Dictionary of Pseudonims. Third edition / A. Room. – Jefferson, North Carolina, and London, MsFarland & Company, Inc., Publishers, 1989. – 404 p.
17. Smith E. C. The Story of Our Names / E. C. Smith. – NY, 1950. – P. 23–28.

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.

УДК81'374.73 : [811.411.21 + 811.161.2]

О. А. Соловйова – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Концепти ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу (на матеріалі сучасних арабських та українських фразеологізмів)

*Роботу виконано на кафедрі зіставного мовознавства
і теорії та практики перекладу КНЛУ*

У статті здійснено спробу проаналізувати бінарні концепти ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу на матеріалі сучасних арабських та українських фразеологізмів та обґрунтувати їх опозиційні взаємозв'язки, які доповнюють знання про особливості семантики фольклорного слова.

Ключові слова: фольклорна картина світу, концептосфера, біном.

Соловьева Е. А. Концепты ДОБРО – ЗЛО в художественной языковой картине мира (на материале современных арабских и украинских фразеологизмов). В статье предпринимается попытка проанализировать бинарные концепты ДОБРО – ЗЛО в художественной языковой картине мира на материале современных арабских и украинских фразеологизмов, а также обосновать их оппозиционные взаимосвязи, которые дополняют имеющиеся сведения об особенностях семантики фольклорного слова.

Ключевые слова: фольклорная картина мира, концептосфера, бином.

Solovyova O. A. The concepts GOOD – EVIL in Fiction Linguistic World-Image on the Basis of Modern Arabic and Ukrainian Phraseological Units. The scientific paper is attempted to determine the language analysis of the binary concepts GOOD –EVIL in fiction linguistic world-image on the basis of modern Arabic and Ukrainian phraseological units and to base its opposition interconnections with supplement the information relative to the features of the semantics folk word.

Key words: folk world-image, sphere of concepts, binomial.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останні десятиліття відзначені появою лінгвістичних досліджень, які спрямовано на вивчення національно-культурної специфіки мовних

явищ. Об'єктивні дані цих розвідок дають змогу робити висновки про базові цінності мови, культуру якої ми вивчаємо (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, С. Е. Нікітіна, Ю. С. Степанов, А. Д. Шмельов та ін.).

Інтерес для дослідження викликає усна народна творчість в усьому розмаїтті її жанрів. Фольклорні тексти з їх традиційністю, стійкістю, мінімальною суб'єктивністю являють собою «сповідь народу» та вважаються «прикладом високої культури» [1, 37].

В аспекті одного з напрямів сучасної лінгвістики, визначеного як «Концептуальний аналіз та мовна картина світу» (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, А. П. Бабушкін, З. Д. Попова, Й. А. Стернін та ін.), дослідження фольклорних текстів вважається досить актуальним. У зв'язку з тим, що фольклор, зокрема прозаїчне оповідання, ввібрало в себе сукупність знань, особливостей світосприйняття та світорозуміння народу (що складає зміст національної концептосфери), аналіз цих текстів дає змогу скласти уявлення про важливі компоненти культури етносу.

Фольклор акумулює культурну інформацію різного ідеологічного та часового змісту, що створює «багатшаровість» його творів.

Мовознавці (П. Г. Богатырев, С. А. Кошарная, Н. И. Кравцов, С. Г. Лазутин, В. Я. Пропп, Т. С. Соколова, А. Т. Хроленко, В. А. Черванева, К. В. Чистов та ін.) вважають, що фольклорний світ постає як один із різновидів ментальності, колективної картини світу, традиційної народної культури, яка закарбована в поетичній та прозаїчній пам'яті народу.

Фольклорна картина, як різновид загальної картини світу, «трансформований світ дійсності», створювалася у результаті семантичного перекодування нефольклорного матеріалу (міфологічного та етнографічного) через систему фольклорних кодів через узагальнення, типізацію та переклад культурного значення на мову поетичної символіки [6, 115].

Складовою частиною слов'янської концептосфери (як і концептосфери будь-якого народу) постають етичні концепти: ПРАВДА, БРЕХНЯ, БОГ, ВІРА, БЛАГО, ДОБРО, ЗЛО та ін. Деякі з них існують як певні об'єднання, ряди, усередині яких складаються відношення притягання і відштовхування. Ті концептуальні єдності, де превалюють відношення протилежного, являють собою опозиції, важливіша з яких – опозиція ДОБРО – ЗЛО [3, 76].

Аналіз деяких концептів, значущих для фольклорної картини світу, подано у дисертаційних дослідженнях В. І. Харитонові (на матеріалі пісень, прислів'їв та билин), О. Ю. Печонкіної (на матеріалі прислів'їв та приказок), Л. В. Лотрі (на матеріалі як фольклору, так і творів художньої літератури та публіцистики XIX–XX ст.), Н. Ю. Моспанової та ін.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена насамперед потребою зіставного вивчення національної специфіки та фразеологізмів із ключовою опозицією ДОБРО – ЗЛО, які в українській і арабській художніх мовних картинах світу додають до наявної фольклорної картини світу специфічну конотацію, що відображає менталітет та своєрідність національної культури порівнюваних мов.

Методи дослідження: 1) компонентний аналіз використовується для опису структури значення лексичних одиниць лексико-семантичного поля «خيرٌ» و «شرٌ» в арабській мові й поля ДОБРО – ЗЛО в українській мові; 2) функціональний аналіз демонструє значимість використання лексем, що репрезентують концепти ДОБРО – ЗЛО в сучасних фразеологізмах та художніх текстах на прикладі зіставних мов; 3) кількісний метод застосовується для виявлення частотності реалізації лексем, що входять у синонімічні пари базових лексичних одиниць концептів ДОБРО – ЗЛО в арабській та українській мовах.

Мета нашого дослідження – виявити концепти ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу (на матеріалі сучасних арабських та українських фразеологізмів).

Об'єкт дослідження – арабські та українські фразеологічні одиниці (фраземи, паремії, парафрази, метафори) як мовні засоби бінарних концептів ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу.

Предметом дослідження у пропонованій статті є концепти ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу (на матеріалі арабських та українських фразеологізмів).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В основі мовних одиниць, які відображають головні уявлення людини про міфологічну культуру (а пізніше і про фольклор), лежать міфологеми (типовий персонаж або ситуація) й архетипи, які виступають базовими у будь-якій національній мові, оскільки репрезентують найважливіші відносини всередині

культуромовної єдності, які представлені бінарними опозиціями зі сталістю в позитивному/негативному маркуванні їх полюсів [5, 62].

У фольклорній картині світу важливо виділити два аспекти:

- 1) зв'язок із ментальністю, відображення культурних та психічних особливостей етносу, стереотипи свідомості, які мають витoki в міфології (культурно-історичний аспект);
- 2) зв'язок із мовою (мовна фольклорна картина світу).

Культурно-історичний аспект.

Витoki фольклорного світу шукають у міфології, яка передувала усній народній творчості. Міфологія – замкнена символічна система, яка об'єднує характер функціонування та спосіб моделювання навколишнього світу (С. О. Кошарна, 2002; С. Д. Лебедев, 1998, Е. М. Мелетинський, 1958, 1976; В. Я. Пропп, 1986). Міфологічні традиції відображено в усіх фольклорних жанрах, тому когнітивні, культурні, соціальні, психічні особливості пов'язані насамперед зі свідомістю та міфологічним мисленням, тим більше, що «міфологічне мислення постає як специфічна форма вираження почуття, часу та історії» [5, 120].

Архаїчний фольклор слов'ян є продовженням та переробкою язичницької міфології, яка заснована на синкретизмі матерії та духу, часу та простору, людини та природи [3, 24], й утворює особливий спосіб «категоризації дійсності».

Спільним для арабських та українських фольклорних текстів є наочно-практичний тип мислення: особливе уявлення про причинність, простір та час, число, характери та способи взаємодії персонажів. Загалом фольклор розпізнає уявлення про двовимірність: «цей світ» – «той світ», де мешкають герої та темні сили.

Арабські тлумачні словники дають таке узагальнене визначення ДОБРА (خَيْرٌ): «ДОБРО – це те, що протиставляється злу; це те, що правильно, корисно, приємно; це – щедрість, честь, благородне походження» [7, 13]. Наприклад, араб.: إعملْ طيباً واجدعه في البحر – букв. зроби добро та кинь його у море (суп.); укр.: добрим ділом не кори, зробивши добро, не кайся. Араб.: الخَيْرُ عِنْدَ مَطْرَاهِ يَلْتَقِي – добро трапляється випадково (йорд.); укр.: легкий на спомині [4, 25; 8, 330].

ЗЛО (شَرٌّ) араби визначають як «недолік, нестача добра», як узагальнене ім'я пороків та гріхів, різних лихих вчинків; у розмовній мові містить у собі ще й поняття «війна» [4, 22]. Наприклад, араб.: مِنْ زَرَعِ الشَّرِّ حَصْدُ النَّدَامَةِ – букв. сторонись зла та заспівай йому (суп.); укр.: хто добро творить, тому зло не вадить. وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ، رَبِّ ضَارَّةٌ نَافِعَةٌ، إِلَيَّ تُخَافُ مِنْهُ مَا يَجِيئُ أَحْسَنَ مِنْهُ صَلَّحْ خَسْرَانَ أَخِيرٌ مِنْ قَضِيَّةٍ رَابِحَةٍ، صَلَّحْ خَسْرَانَ – нема лиха без добра. أَخِيرٌ مِنْ قَضِيَّةٍ خَسْرَانَةٌ – поганий мир краще доброї сварки [4, 28; 8, 527].

Для арабів (так само, як і для інших народів) ЗЛО і ДОБРО (شَرٌّ وَخَيْرٌ) – абсолютні категорії. Вони вічні, безкінечні та постійно змінюють одна одну. Проте такий підхід не свідчить про фаталістичне, пасивне ставлення до дійсності. Навпаки, у людини завжди є вибір творити ДОБРО чи ЗЛО. Адже ЗЛА можна уникнути, якщо його не чинити [4, 16].

Таким чином, біноми накладаються на архетипні структури, причому асоціативні поля елементів тієї чи іншої ключової опозиції (наприклад, ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, ДОБРО – ЗЛО) досить широкі та включають у себе компоненти інших опозицій. Так, асоціативне поле «ЖИТТЯ» включає поняття *щастя – нещастя, доля, воля, любов, жінка, чоловік* та ін. [3, 48].

Мовна фольклорна картина світу.

Фольклорний світ функціонує у мові у вигляді мовної фольклорної картини світу, тобто загальножанрової картини, яка «базується на естетичному відображенні народних знань, уявлень, оцінок про світ, про орієнтацію людини в ньому. Основою знань, уявлень, аксіології виступає своєрідна перероблена за законами жанру та способами мовних втілень інформація про сфери зовнішнього та внутрішнього світу людини...» [5, 49]. Серед її характерних рис виділяють:

1. *Варіативність*, яка мотивується різним ступенем прагматичних намірів творців жанрів та їх послідовників, різним ступенем умовності у відображенні дійсності. Її основу формує низка базових концептів, які варіюють за жанрами.

2. *Унікальність*. У мові фольклору формується своєрідний фрагмент у системі денотатів, який мотивується найбільшим ступенем умовності відображеної дійсності.

3. *Вибірковість* у відображеній інформації, яка зумовлена ціннісною неоднорідністю реалій навколишнього світу у створенні етносу. Для виявлення специфіки вербалізації досліджуваної концептуальної опозиції важливо врахувати своєрідність уявлення у фольклорі синонімічних

відношень, одних із найбільш істотних та текстоутворювальних у будь-якому фольклорному жанрі. Дослідники (Л. Г. Невська, С. Е. Нікітіна, А. Т. Хроленко, В. І. Харитонов, К. Усявичус та ін.) визнають, що словникових синонімів у фольклорному тексті не багато, але існує значна кількість контекстуальних та ситуативних. Можливість слова утворювати ширший, ніж у загальномовній картині світу, синонімічний ряд, члени якого можуть замінювати один одного в одному контексті, А. Т. Хроленко відзначив як широку парадигматичність фольклорного слова [10, 9].

Концептуально представлені в жанрах українського фольклору моральні канони поєднують у собі суспільне та індивідуальне, теоретичне та практичне, свідомі та безсвідомі початки людського буття, тому «споріднені концепти зазвичай вводяться антонімічними парами, щоб міцніше накрити те чи інше концептуальне поле» [9, 304].

У таблиці 1 подано приклади повних еквівалентів арабських і українських фразеологізмів у концепті ДОБРО – ЗЛО.

Таблиця 1

Повні еквіваленти арабських і українських фразеологізмів у концепті ДОБРО – ЗЛО

Українська мова	Арабська мова	Значення фразеологізму
<i>Добрим ділом не кори</i>	سَوِي زَيْنٌ وَدُبٌّ بِالشَّطِّ	Вживається, коли хочуть спонукати кого-небудь не хвалитися своїми благодіяннями
<i>Про вовка промовка, а вовк тут, та й у хату</i>	الخيرُ عندَ مطْرَاهِ يلتقي	Добрі справи або допомога від гарних людей часто приходять тоді, коли їх вже не чекають
– «Як справи?» – «Як сажа біла»	خير يا طير؟	– «Які новини?» – Хотілося, щоб були добрі»
<i>І бога хвалимо і грішимо</i>	الخير و الشرّ بالموالاة	Стимулювати людину взяти ініціативу у свої руки
<i>Ніяке зло до добра не доведе</i>	الخير بالخير والبيادي أكرم و الشرّ بالشرّ و البيادي أظلم	Застереження від лихих справ та заохочення до добрих
<i>Горбатого могла виправить; клин клином вибивати</i>	إلّٰي ما يصلحه الخير يصلحه الشرّ	Говориться про людину, яка не здатна виправитися за допомогою добра
<i>Злій людині не додасть Бог віку</i>	آجأك الموت يا تارك الصلّاة	Вживається як застереження щодо потреби знаходити час для благочестивих справ
<i>Краще хліб з водою, ніж пиріг з бідною; розкіш, як черево, ситості не знає і, як пучина, все добро пожирає.</i>	بعض الشرّ أهون من بعض	Говориться, коли людині доводиться вибирати, яка «з двох зол» для нього буде менша та легша за наслідками

Сюжет будь-якого прозаїчного фольклору базується на протиставленні, антитезі, боротьбі позитивного та негативного, існує також і розділення героїв на «лише поганих» та «лише добрих», крім того, суть персонажа стає зрозумілою з початку оповідання. Прозаїчне оповідання у художній мовній картині світу відображає стародавні міфологічні уявлення, тому його розглядають як пізню модифікацію міфу, який втратив свої утилітарні функції (С. А. Кошарна, 2002; Е. М. Мелетинський, 1958; В. Я. Пропп, 1968).

У фольклорному тексті різні частини мови, зокрема в арабській та українській, субстантивовані слова відображають статичну модель світу цього тексту, дієслова характеризують узагальнені відношення між «частинами» цього світу, а прикметники постають у ролі епітетів, виконуючи різноманітні (підсилювальні, уточнювальні) функції.

Значна кількість функцій в арабських і українських епічних жанрах писемної та усної народної творчості існує попарно: *заборона – порушення, вивідування – видача, боротьба – перемога, переслідування – спасіння*. Інші функції можуть утворювати групи, наприклад: *шкідництво, відсилання, рішення протидіяти та відправлення з дому* складають зав'язку. Поряд з цим існують також і

поодинокі функції (*від'їзд, покарання, шлюб* та ін.). Як бачимо, будь-яка послідовність дій, пов'язана з протидією ДОБРА та ЗЛА, як правило, закінчується ситуацією, де ДОБРО перемагає ЗЛО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основними стилістичними засобами виразності арабських і українських фразеологізмів, яких об'єднують концепти ДОБРО – ЗЛО в художній мовній картині світу, є такі: епітет (тавтологічний, уточнюючий та метафоричний), порівняння, метафора, парафраза. Синтаксичні засоби репрезентації досліджуваної опозиції подано різними синтаксичними одиницями: словосполученнями та різними структурно-семантичними типами простих та складних речень, конструкціями, які ускладнюють структуру речення (однорідні члени речення, звертання та ін.). Таким чином, аналіз головних рис фольклорної картини світу дає нам змогу говорити про неї як про складне багатогранне утворення, яке наділене великою кількістю специфічних особливостей. Арабська та українська фольклорна картина світу додає до наявної художньої мовної картини світу специфічну конотацію, яка відображає менталітет, моральні цінності та своєрідність національної культури.

Перспективним є дослідження семантики та структури концептуальної опозиції ДОБРО – ЗЛО на матеріалі арабської й української мов.

Список використаної літератури

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // *Вопр. языкознания.* – 1995а. – № 1. – С. 29–67.
2. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь / Х. К. Баранов. – 6-е изд., стереотип. – М. : Изд-во «Русский язык», 1984. – 944 с.
3. Кошарная С. А. Миф и язык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / С. А. Кошарная. – Белгород : БГУ, 2002. – 288с.
4. Лингвострановедческий словарь арабских паремий (с лексико-фразеологическими комментариями) / Е. В. Кухарева ; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т). – М. : МГИМО(У) МИД России, 2007. – 277 с.
5. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира.* – М., 1988. – С. 8–70.
6. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура / Б. Н. Путилов. – СПб. : Наука, 1994. – 240 с.
7. Рзаев Х. Пословицы / Х. Рзаев. – Баку : Нисал, 1993. – 172 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104с.
9. Хайруллина Р. Х. Картина мира во фразеологии. Тематически- идеографическая систематика и образно-мотивационные основы русских и башкирских фразеологизмов : дис. ... д-ра филол. наук / Р. Х. Хайруллина. – М., 1997. – 536 с.
10. Харитонов В. И. Концептуальный анализ фольклорной лексики, характеризующей нравственный мир русского человека : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. И. Харитонов. – Белгород : [б. и.], [б. г.]. – 17с.

Статтю подано до редколегії
14.03.2012 р.

УДК 811.11'34

Н. В. Хоменко – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Звукова організація поетичного твору як засіб створення емоційного забарвлення

Роботу виконано на кафедрі германської та фіно-угорської філології КНЛУ

Статтю присвячено визначенню фоносемантичних засобів звукосимволізму, алітерації, асонансів у німецьких та українських поетичних творах.

Ключові слова: фоносемантика, звукосимволізм, поетичний твір, алітерація, асонанс.